

Kolaboracja z wrogiem
w warunkach wojennych.
Doświadczenia polsko-ukraińskie

Колабораційна діяльність.
Польсько-український
досвід боротьби

REDAKCJA NAUKOWA:
BEATA MARIA NOWAK, PAVLO FRIS

НАУКОВІ РЕДАКТОРИ:
БЕАТА МАРІЯ НОВАК, ПАВЛО ФРІС

INSTITUT
SPOŁECZNYCH PODSTAW PENITENCIARYSTYKI

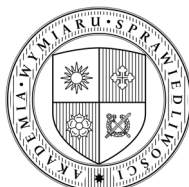
2 0 2 3

**Kolaboracja z wrogiem
w warunkach wojennych.
Doświadczenia polsko-ukraińskie**

**Колабораційна діяльність.
Польсько-український досвід боротьби**

**Redakcja naukowa:
Beata Maria Nowak, Pavlo Fris**

**Наукові редактори:
Беата Марія Новак, Павло Фріс**

Warszawa 2023

Recenzenci:

gen. SW w st. spocz. Jacek Pomiankiewicz

dr hab. prof. KUL Iwona Niewiadomska

Na okładce: fot. Kevin Malik (pexels.com)

Opracowanie wydawnicze na zlecenie AWS Wydawnictwo DiG

© Copyright by Akademia Wymiaru Sprawiedliwości, 2023

ISBN: 978-83-67811-17-0

Druk cyfrowy

Spis treści

WPROWADZENIE	7
ВСТУП	12

KOLABORACJA Z WROGIEM W WARUNKACH WOJENNYCH. DOŚWIADCZENIA POLSKO-UKRAIŃSKIE

KOLABORACYJNA DZIAŁALNOŚĆ: KONCEPCJE, FORMY I NORMATYWNE WSPARCIE PRAWNE W MIĘDZYNARODOWYM PRAWIE HUMANITARNYM / <i>Ihor Kozych</i>	21
ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA ZA KOLABORACJĘ Z WROGIEM W WARUNKACH WOJENNYCH W POLSKIM PRAWIE KARNYM, W PERSPEKTYWIE PORÓWNAWCZEJ Z ROZWIĄZANIAM PRZYJĘTymi W UKRAINIE / <i>Grzegorz Krysztofiuk</i>	47
DZIAŁALNOŚĆ KOLABORACYJNA W UKRAINIE. ANALIZA: ZAKAZU PRAWNOKARNEGO, WSPÓŁCZESNEGO EGZEKOWANIA PRAWA, KRYMINOLOGICZNEGO PORTRETU OSOBOWOŚCI KOLABORANTA / <i>Ihor Medytskyi</i>	67
PRZECIWDZIAŁANIE KOLABORACJI Z WROGIEM W WARUNKACH WOJENNYCH. POLSKIE DOŚWIADCZENIA HISTORYCZNO-PRAWNE / <i>Paweł Szablowski</i>	113
KOLABORACJONIZM UKRAIŃCÓW Z PUNKTU WIDZENIA OKUPACYJNYCH REŻIMÓW ROSYJSKICH W WIEKACH XX I POCZĄTKU XXI / <i>Serhij Adamowycz</i>	127
PSYCHOLOGICZNE I IDEOLOGICZNE SKŁADNIKI ŚWIADOMOŚCI PRAWNOKARNEJ OSÓB DOPUSZCZAJĄCYCH SIĘ ZBRODNI KOLABORACJI W WARUNKACH AGRESJI ROSYJSKIEJ NA UKRAINĘ (podstawy kształtowania i charakterystyki) / <i>Pavlo Fris</i>	143
PSYCHOPEDAGOGICZNE ASPEKTY KOLABORACJI Z WROGIEM W KONTEKŚCIE WOJNY ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ. MOTYWACJE OBYWATELI UKRAINY DO KOLABORACJI	

Z ROSYJSKIM OKUPANTEM – KOMUNIKAT Z BADAŃ / Beata Maria Nowak, Agnieszka Nowogrodzka	173
ANEKS	195

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ.

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ФОРМИ, НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ / Igor Kozich	201
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СПІВПРАЦЮ З ВОРОГОМ У ВОЄННИЙ ЧАС В ПОЛЬСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ В ПОРІВНЯЛЬНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ З РІШЕННЯМИ, ПРИЙНЯТИМИ В УКРАЇНІ / Grzegorz Krysztofuk	229
КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ, СУЧАСНОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ, КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИСТОСТІ КОЛАБОРАНТА / Ihor Medytskyi	251
ПРОТИДІЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ (СПІВПРАЦІ З ВОРОГОМ) В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ – ПОЛЬСЬКИЙ ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД / Paweł Szablowski	297
КОЛАБОРАЦІОНІЗМ УКРАЇНЦІВ З ПОЗИЦІЇ РОСІЙСЬКИХ ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ В XX І НА ПОЧАТКУ XXI СТ. / Сергій Адамович	311
ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРАВ ОСВІДОМОСТІ ОСІБ ЩО ВЧИНИЛИ КОЛАБОРАЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (основи формування та характеристика) / Pavlo Fris	327
ПСИХОПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ З ВОРОГОМ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ. МОТИВИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО СПІВПРАЦІ З РОСІЙСЬКИМ ОКУПАНТОМ – ВИСНОВОК З ДОСЛІДЖЕНЬ / Beata Maria Nowak, Agnieszka Nowogrodzka	359
ДОДАТОК	381
BIBLIOGRAFIA / БІБЛІОГРАФІЯ	384

ПАВЛО ФРІС¹

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ОСІБ ЩО ВЧИНILI КОЛАБОРАЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (основи формування та характеристика)

Діяння які сьогодні ми визначаємо як злочинну колаборацію² давно і добре відомі ще з далеких історичних часів. Тоді співпраця з ворогом ще не носила такої назви але завжди переслідувалась оскільки являла собою яскравий прояв зневаги до свого народу, до своєї батьківщини і засуджувалась так чи інакше суспільством. Сучасної назви ці діяння отримали після Першої Світової війни. Особливо яскраво це явище проявилось в часи Другої Світової війни (ДСВ) і отримало вже правову реакцію у вироку Нюрн-берзького трибуналу в частині засудження за колабораційну діяльність

¹ **Павло Фріс** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, академік (дійсний член) НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, професор Кафедра політики у сфері протидії злочинності та навчально-наукового кримінально-правового інституту Прикарпатського національного університету ім. Василь Стефаник. Випускник юридичного інституту Львівського національного університету ім. І. Франки. Сфера наукових досліджень – політика у сфері боротьби зі злочинністю, теорія кримінального права, кримінологія. Автор 18 монографій, підручників і навчальних посібників та понад 300 інших наукових публікацій. Номер ORCID: 0000-0003-4979-051X

² Колабораціонізм (від фр. collaboration – «співробітництво») – термін сучасного політичного лексикону ... у широкому сенсі – співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC> [dostep: 14.07.2023].

Зейсс-Инкварт³. Кримінальні процеси над колаборантами у повоєнний час пройшли в багатьох країнах Європи, оскільки з нею зіткнулись практично усі країни, які були окуповані гітлерівською Німеччиною. Єдина країна, яку це явище практично оминуло, була Польща. Як зазначає відомий історик ДСВ Ентоні Бівер: „Польща – одна з нечисельних країн, що не дали майже жодного прикладу співпраці з окупантами”⁴.

Слід зазначити, що майже 70-річний мир у Європі якось відсунув «на другий план» питання законодавчого визначення поняття колабораційної діяльності та встановлення у кримінальному законодавстві відповідальності за неї. Практично у кримінальному законодавстві більшості країн Європи сьогодні немає чіткого визначення цього явища, а підходи до його розуміння у теорії кримінального права різних країн суттєво різняться. Не було це зроблено і у законодавствах України та Польщі та більшості інших країн Європи. Єдиною країною, яка визначила це поняття у своєму кримінальному законодавстві та встановила відповідальність за колабораціонізм, була Литовська Республіка⁵.

У кожній країні існують власні підходи до структурування національного законодавства, визначенню його основних принципів та інститутів. Агресія Росії стала каталізатором законодавчого процесу в Україні у тому числі у сфері кримінально-правового регулювання та охорони. При цьому на порядок денний повстало таке питання, як відповідальність за колабораційну діяльність якому протягом не тільки 30-річного періоду після здобуття незалежності, а і до цього, законодавством колишньої УРСР не приділялось належної уваги.

Законодавство періоду сталінізму (Кримінальний кодекс УССР 1928 р.), підходило до вирішення проблеми відповідальності за співпрацю з ворогом

³ Зейсс-Инкварт австрійський політик і юрист, після аншлюсу 1938 року – німецький державний діяч Третього Рейху, націонал-соціаліст, обергрупенфюрер СС (20 квітня 1941 року), правитель Австрії, окупованих Польщі й Нідерландів, військовий злочинець, страчений за вироком Нюрнберзького трибуналу за злочини проти людства.

⁴ Е. Бівер, *Друга світова війна* / Ентоні Бівер ; Пер. з англ. Е Горбатько. К. : Вид. група КМ-БУКС, 2022. С. 68. Kwestię oceny działań obywateli Ukrainy, którzy aktywnie współpracowali z władzami.

⁵ Кримінальний кодекс Литовської Республіки визначає колабораціонізм як дії громадян Литовської Республіки, які полягають у сприянні незаконним органам влади в схваленні окупації або анексії Литовської Республіки, у придушенні опору жителів, а також у допомозі структурам незаконної влади при здійсненні окупації чи анексії. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas: <https://www.infolex.lt/ta/66150>, s. 120 [dostęp: 14.07.2023].

спрощено – не формулюючи поняття колабораціонізму воно фактично передбачало відповідальність за нього в ряді норм, які знаходились у статтях позначених цифрою 58 з відповідним індексом. При цьому частина цих норм була не чим іншим як проявом сталінської диктатури і не мали нічого спільного з поняттям колаборації, яке сформульовано у сучасній кримінально-правовій теорії і кримінальному законодавстві. Чого вартує хоча б стаття 54^{1Б} Кримінального кодексу (далі – КК), яка була сформульована наступним чином: «У випадку втечі або перельоту за кордон військовослужбовця, до повнолітніх членів його сім'ї, якщо вони будь-чим сприяли тій що готувалась або була здійснена зрада або, хоча б знали про неї, але не довели про це до відому влад(...)». Можливість притягнення до кримінальної відповідальності за зраду Батьківщині (і тим самим за колабораційну діяльність) по досягненню початкового віку кримінальної відповідальності, поширювалось на усіх радянських громадян, (а бувало що і застосовувалась до іноземних громадян), у випадках передбачених Главою 1 Особливої частини КК. Зараз не місце і не час аналізувати кримінально-правову політику сталінізму, зазначимо лише, що за вигадану співпрацю з гітлерівцями, тобто за колабораціонізм, були піддані репресіям цілі народи – кримські татари, чеченці, інгуші. Готувалась масова депортація у віддалені регіони Росії населення Західної України, країн Прибалтики якій завадила лише смерть диктатора.

Зі зміною кримінального законодавства у 1958 році підхід до розуміння колаборації у законодавстві не змінився – будь-яка співпраця з ворогом визнавалась зрадою Батьківщині і особи притягались до відповідальності за ст. 56 КК УРСР.

І чинний Кримінальний кодекс України на момент свого прийняття (2001 рік) не давав визначення поняттю „Колабораційна діяльність”, обмежуючись підходом який був притаманний попередньому законодавству. У принципі це є зрозумілим, адже хто міг собі уявити що у ХХІ сторіччі у центрі Європи відбудиться кривава агресія проти незалежної миролюбної країни із застосуванням найкривавіших методів її здійснення.

Сьогодні поняття колабораційної діяльності у Кримінальному кодексі України дано у ст. 111¹. Оразу слід зазначити, що це було зроблено поспіхом, виходячи із нагальної потреби у кримінально-правовому реагуванні викликаній початком активної фази агресії Росії проти України. Однак скоро стало зрозумілим, що ця визначення не є всеохоплюючим і досконалим. На момент підготовки цієї публікації у Верховній Раді України зареєстровано декілька проектів законів які мають на меті удосконалення

питання про поняття цього явища. Завдання цієї публікації не полягає в аналізі поняття «колабораційна діяльність» сформульованого у ст. 111¹ КК, не у дискусії з приводу цього, а має на меті аналіз психолого-правової та ідеологічної складових кримінальної правосвідомості, які обумовлюють вчинення колабораційних діянь⁶.

Для визначення змісту цього явища доцільно, у першу чергу, прослідкувати ланцюг понять „свідомість – кримінальна правосвідомість”.

Як зазначає відомий дослідник свідомості О. Г. Спіркін: „Свідомість це вища, властива тільки людині і пов’язана з мовою функція мозку, що полягає в спілкуванні, оціночному і цілеспрямованому відображенні і конструктивно-творчому створенні дійсності, у попередній уявній побудові дій і передбачення їх результатів, у розумному регулюванні і саморегулюванні поведінки людини”⁷. Більш конкретизовано можна зазначити, що свідомість напряду пов’язана із різноманітними психічними процесами, які відбуваються в організмі людини, які, своєю чергою, пов’язані із оцінкою зовнішнього світу, власного місця у ньому як фізичної істоти, місця і ролі інших фізичних істот, подій, що відбуваються із оцінювачем та іншими істотами, їх аналізом, оцінкою та плануванням реакції на ці події. Філософська наук розглядає свідомість у широкому і вузькому змісті коли у широкому змісті вона являє собою „психічне відбиття дійсності незалежно від того, на якому рівні воно здійснюється – біологічному чи соціальному, чуттєвому чи раціональному”, а у вузькому змісті – „вища, властива лише людям і така, що пов’язана зі здатністю пояснювати думки, функція мозку, що полягає в узагальненому і цілеспрямованому відображенні дійсності, у попередній уявній побудові дій і передбаченні їх

⁶ Теоретичні підходи до розуміння «колабораційна діяльність» див.: Письменський Є.О. *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти)* : наук. нарис / Є.О. Письменський. Северодонецьк, 2020. 121 с.; Буряк О.О. *Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації: практич. поради* / О.О. Буряк, Д.О. Олейников, М. В. Членов / за заг. ред. засл. юриста України А.З. Швеця. Харків : Право, 2022. 98 с.; Кравчук О.О., Бондаренко М.С. *Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК*. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. Вип. 3.С. 198-204: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46990/1/Kravchuk_Bondarenko_Art_111-1_CCU.pdf (дата звернення 16.05.2023); Кузнецов В.В., Сейпловік М.В. *Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як виклик сьогодення*. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2022. Вип. 70. С. 381-388: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/40900/1> (дата звернення 16.05.2023); *Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. поради з кримінально-правової оцінки та розмежування* / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с. та ін.

⁷ А.Г. Спіркін, *Сознание и самосознание*. Политиздат, 1972. С. 83.

результатів, у розумному регулюванні і самоконтролюванні поведінки людини завдяки рефлексії”⁸.

Суспільна свідомість, таким чином, являє феномен притаманний суспільному життю який відбиває процеси його зародження та функціонування. При цьому слід акцентувати на тому, що суспільне буття завжди є первинним матеріальним і формує ідеальне – ідеї, цінності, норми які здійснюють регулювання як суспільним буттям так і суспільним буттям конкретного індивіда.

Це, своєю чергою, визначає історичну форму суспільної свідомості, яка відповідає етапу історичного розвитку суспільства. Водночас, виходячи із того, що суспільне буття є усвідомленим, суспільна свідомість не відсторонена від нього, а є його творінням, його функцією. Однак свідомість не завжди відповідає суспільному буттю – вона може випереджати розвиток суспільного буття, передбачаючи його, або, навпаки, відставати від нього. Така ситуація обумовлюється наявністю власної логіки розвитку та власних законів спадковості⁹.

Суспільна свідомість протягом усього життя індивіда домінує над його індивідуальною свідомістю часто корегуючи її, а іноді, навіть, докорінно її змінюючи. Однак, індивідуальна свідомість не є повністю пригніченою, а суттєво впливає на конкретну суспільну діяльність конкретної особистості.

Суспільна свідомість диференціюється за багатьма критеріями. Нас цікавитиме лише одна її форма – правосвідомість яка формується під впливом правового буття суспільства.

Дослідження категорії правосвідомості в колишньому СРСР та в Україні має свою достатньо довгу історію. Науковці, які досліджували цю проблему, не мають єдиних поглядів щодо етапів наукових пошуків цієї проблеми. О. М. Мигушенко, аналізуючи це питання, пірнає в глибину тисячоліть і визначає три цикли в дослідженні проблеми правосвідомості: перший – до татаро-монгольської навали; другий – до 1917 р.; третій – після 1918 року¹⁰. Одразу доцільно зазначити, що такий підхід не може бути визнаним як науково обґрунтований виходячи із двох підстав. По-перше, дослідження категорії правосвідомості є прерогативою наук філософії права та теорії

⁸ А.Г. Спиркин Философия. Что такое сознание: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Spirk/50.php (дата звернення: 14.07.2023).

⁹ Фарбер И.Е. *Правосознание как форма общественного сознания*. Юридическая литература. М., 1963. С. 108.

¹⁰ О.Н. Мигушенко, *Историческое и логическое в понимании правосознания*. „История государства и права” 2006. № 9. С. 24–26.

права, по-друге, у Російській імперії правова наука фактично сформувалася лише у XVIII ст., тому говорити про філософсько-правові та теоретичні дослідження до цього часу є некоректним¹¹.

На думку Н. М. Юрашевича, дослідження правосвідомості треба поділити на чотири етапи: перший – з 1917 року до середини 30-х років; другий – з середини 30-х до середини 50-х років; третій – з середини 50-х до кінця 70-х років; четвертий – з початку 80-х років XX ст. до цього часу¹². Ця періодизація є більш обґрунтованою, однак може бути сприйнята лише у разі, якщо говорити про радянську добу і день сьогоднішній для Росії. Якщо ж говорити про періодизацію дослідження проблеми правосвідомості на теренах колишньої російської імперії, то доцільно і, напевно, науково додати як перший етап період з XVII ст. до 1917 року. Одночасно вбачається необхідним виокремити для нашої країни окремий період з 1991 р. до сьогодні. Саме за цей час в Україні було здійснено низку наукових пошуків проблеми правосвідомості під кутом зору національного українського права і національних особливостей її формування.

З роками змінювалось наукове розуміння поняття правосвідомості. Як зазначає М. Є. Черкас: „У радянській юридичній науці місце правосвідомості в наукових розробках змінювалося. У період з 1917 до 1920 років вона вивчалася як революційна правосвідомість, що розглядалася як джерело права й підґрунтям якої виступали інтереси робітничого класу й селян. У 30-50-х рр. минулого століття теорія правосвідомості майже не розроблялася, оскільки в умовах тоталітаризму ця тема була неактуальною. Починаючи з 50-х рр. накреслюється тенденція до глибокого, системного дослідження правосвідомості, що зберігається й зараз на сторінках уже самостійної української юридичної науки”¹³.

За для об’єктивності слід зазначити, що реальне дослідження цієї форми суспільної свідомості розпочались в Радянському Союзі лише з початку 60-х

¹¹ Як зазначав свого часу П. Дегай „(...) До часів царя Олексія Михайловича не можна указати на жодного російського юриста». Дегай П. *Пособия и правила изучения российских законов или материалы к энциклопедии, методологии и истории литературы российского права*. М., 1831. С. 118. Цит. за Г.С. Фельдштейн. *Главные течения в истории науки уголовного права России*. М. : Зерцало, 2003. С. 27. Це повною мірою стосується і України. Саме тому про дослідження питань правосвідомості до виділення юридичної науки в самостійну галузь суспільних наук говорити неможливо.

¹² Н.М. Юрашевич, *Эволюция понятия правового сознания*. „Правоведение” 2004. № 2. С. 165–181.

¹³ И.Е., Фарбер *Правосознание как форма общественного сознания*. Юридическая литература. М., 1963.

років ХХ ст. До цього часу вести мову про правосвідомість було взагалі не тільки не актуальним але і просто небезпечно у зв'язку із пануванням сталінської правової доктрини, яка не допускала можливості будь-якого тлумачення постулатів марксизму-ленінізму яке б здійснювали не уповноважені на це партійні і державні особи. Тих хто порушував це правило очікували репресії. Хрущовська «відлига» зняла табу з наукових тлумачень філософсько-правових проблем у т.ч. проблеми правосвідомості. Перша фундаментальна праця, яка була присвячена дослідженню правосвідомості «Правосознание как форма общественного сознания» автором якої був І. Є. Фарбер з'явилась у 1963 році.¹⁴ Звичайно вона була написана базуючись на марксистсько-ленінських теоретичних постулатах в галузі теорії права але, тим не менш, являла собою прорив у дослідженні проблеми. За минулі 60 років в Україні підготовлені і видані друком десятки монографій, сотні наукових публікацій іншого виду в яких глибоко і всебічно проаналізовано проблему з різних точок зору.

Сучасна теорія права України розуміє правосвідомість як *„сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових настанов, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формуються ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямів розвитку правової системи”*¹⁵.

Виходячи з наведеного основними ознаками правосвідомості слід визнати наступні:

- вона є самостійна форма суспільної свідомості, що відбиває правове буття суспільства;
- являє собою сукупність правових ідей, теорій, емоцій, почуттів, правових настанов;
- її формування здійснюється на підставі оцінок чинного законодавства та практики його застосування;
- формування перспектив розвитку правової системи як загалом, так і в розрізі окремих галузей права, правових інститутів та правових норм, практики їх застосування¹⁶.

¹⁴ Правосвідомість. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Х. : Право, 2016. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О.В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. С. 593.

¹⁵ Ідеологія кримінально-правової політики : монографія / Павло Львович Фріс. Івано-Франківськ : Супрун В.П. 2021. С. 21: [https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/\[dostep: 21.07.2023\]](https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/[dostep: 21.07.2023]).

¹⁶ Ідеологія кримінально-правової політики : монографія / Павло Львович Фріс..., op. cit.

Для розуміння змісту подальших позицій необхідно зупинитись на питанні про *форми відбиття правосвідомості*.

За загальноприйнятим сьогодні підходом до цього питання правосвідомість знаходить своє відбиття у правовій психології та правовій ідеології. Перших хто здійснив аналіз цього питання був І. Є. Фарбер, який поділяв правосвідомість за цим критерієм на правову психологію, яка являє собою «(...) сукупність почуттів, переконань, звичок і мотивів юридично значущих вольових дій, відбиваючих у суспільній свідомості (...) суспільства різні юридичні явища»¹⁷, та правову ідеологію, під якою розумів пізнавальну сторону, що являє собою «систему правових ідей, які відбивають інтереси і потреби класу»¹⁸. У цілому схематично правосвідомість можна зобразити наступним чином.

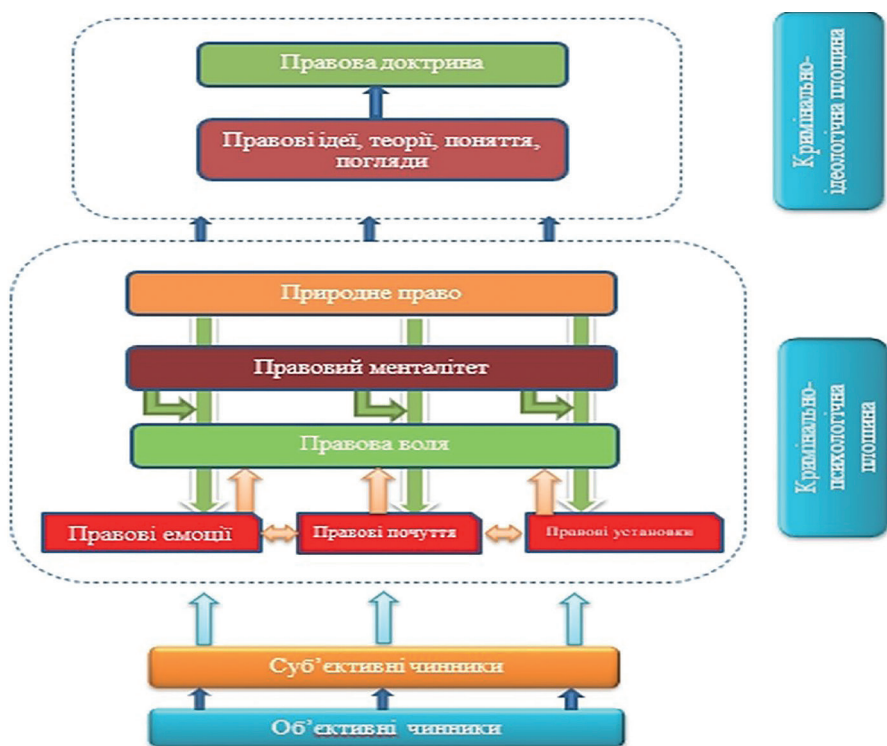

Рис. 1 Загальна правова обізнаність

¹⁷ І.Ю. Фарбер, *Правосознание как форма общественного сознания*. Юридическая литература. М., 1963 С. 70

¹⁸ Ibidem, С. 96.

Правова психологія являє собою частину юридичної психології і є „вираженням психічного ставлення людини до права і правових інститутів і включає такі елементи, як: а) суспільний інтерес; б) мотиви діяльності певних соціальних груп, що впливають з їх місця у структурі суспільства; в) психологічний уклад, тобто звички, традиції, переконання; г) уявлення про право, вироблені під впливом їх психічного складу; д) почуття, емоції, настрої, пов'язані з правом; е) способи формування настроїв, почуттів, емоцій тощо”¹⁹.

Джерела формування правової психології різноманітні – політичне, економічне, культурне, релігійне життя суспільства, законодавча та правозастосовна практика, інформаційні ресурси²⁰, усе що ми позначаємо як соціальне життя суспільства.

Правова психологія, як цілісне поняття має важливе значення для правової політики, оскільки остання повинна чутливо реагувати на ті правові почуття, емоції настрої, які сформовані у суспільстві. Правова політика повинна постійно їх „моніторити” з метою оперативного реагування на зміни що відбуваються у ній та реагувати шляхом відповідної законотворчої діяльності. Сьогодні ці зміни відбуваються надзвичайно активно, стрімко що обумовлено бурхливим розвитком інформаційних технологій, які здійснюють небачений раніше вплив на психологію особистості, формуючи відповідні поняття, емоції, установки. „І особливо це стосується сфери правового регулювання та охорони. Суспільство сьогодні чудово розуміє роль і значення права у повсякденному житті і вплив на нього з тією чи іншою метою, завжди починається з формування відповідних психологічних почуттів, емоцій та ін., які формують вимоги до правового регулювання та охорони. Водночас, варто зазначити, що взаємодія правової психології і органів інформації являє собою двосторонній процес, у якому кожна із сторін здійснює вплив на другу – ЗМІ формують правову психологію, але і правова психологія, своєю чергою, впливає на ЗМІ”²¹.

Достатньо потужний вплив на процеси формування правової психології здійснюють через наукові розробки правників, які відбивають

¹⁹ *Теория государства и права* : учебник / под ред. С.А. Комарова, А.В. Малько. М. : НОРМА-Инфра, 2003. С. 295.

²⁰ Потужний вплив цього джерела наочно демонструє практика формування правосвідомості що запроваджена сьогодні у росії, яка за допомогою „останкінської голки” (телевежа в Москві), спромоглася здійснити кардинальну зміну у свідомості, у тому числі, правовій свідомості росіян.

²¹ П.Л. Фріс, Цит. праця. *Ідеологія кримінально-правової політики*, С. 38

теоретичну правову психологію цієї соціальної групи. Слід зазначити, що позиції теоретиків права стали більш доступними у зв'язку із розвитком інформаційних технологій і здійснюють більш активний вплив на суспільство і індивіда. Якщо раніше вони були предметом зацікавленості виключно фахівців у зв'язку із обмеженістю їх тиражів, можливостей в поширенні сформованих позицій, емоцій і установок в інформаційних мережах і були, так би мовити, «продуктом споживання» виключно колег, то сьогодні вони стали загальновідомими. Теоретична правова психологія формується як синтез теоретичних поглядів, позицій, емоцій і установок що відбувається під впливом теоретичних пошуків відповідних фахівців у галузі права, так і під впливом на них повсякденного життя, оскільки усі науковці є членами суспільства і самі є об'єктами впливу зовнішніх процесів які відбуваються у суспільстві.

Відбиття і формування правової психології здійснюється через формування правової ідеології, а від неї у нормах права. Тут, звичайно, не можна говорити, що у них відбивається правова психологія усього суспільства. Це принципово неможливо. У кращому разі у нормах права знаходить своє відбиття правова психологія і правова ідеологія більшості суспільства. А як правило, лише тої його частини, що перебуває при владі. Історія неодноразово це доводила. Норми права повинні відбивати ті правові почуття, емоції, ідеї, доктрини та ін., які є найбільш поширеними. Повинні, але, повторимо, далеко не завжди це буває у дійсності. У зв'язку із цим оперативне виявлення вимог щодо права і його застосування, є надзвичайно важливим з метою виявлення і ліквідації „ножиць”, які виникають між „базисом” – правосвідомістю та „надбудовою” – нормами права.

Правова психологія і правова ідеологія формуються і проявляються також під впливом практичної діяльності людей. Більшість діянь, що вчиняються людьми, знаходить своє відображення у свідомості інших членів суспільства, що спостерігають за ними. Це закріплюється у їх свідомості і прямо чи опосередковано впливає на їх власні почуття, емоції, оцінки та ін. Другим складовим елементом правосвідомості є правова ідеологія²² яка являє собою сформульовані у вигляді ідей, поглядів та ін., інтереси великих соціальних груп, у яких відтворюється концептуальне ставлення до суспільного і державного життя.

²² Вперше поняття «ідеологія» запровадив у науковий обіг французький філософ і економіст А.Л.К. Дестюг де Трасі у 1801 р. у своїй праці «Елементи ідеології».

Ідеологія, як система концептуально оформлених поглядів і ідей відіграє величезне значення в повсякденному житті будь якого суспільства, оскільки визначає основні напрями його розвитку. Не менш важливе значення має і правова ідеологія, яка є базою для створення правового механізму розвитку суспільства. Правова ідеологія є наріжним каменем правосвідомості, основою формування норм системи права.

Кримінальне право, яке являє собою базу для боротьби зі злочинністю, визначаючи межі злочинного, ґрунтується на відповідній ідеологічній платформі, яка домінує в конкретному суспільстві – кримінально-правовій ідеології. В її основі знаходиться оцінка конкретної людської поведінки з позицій її шкідливості для суспільства. Розуміння цього „показника” постійно змінювалось протягом усієї історії, трансформувалось залежно від того, хто здійснював таку оцінку. В основі її перебувала і перебуває домінуюча на конкретному етапі розвитку людства, у конкретному суспільстві, кримінально-правова ідеологія, яка являє собою (у достатньо узагальненому вигляді) систему концептуально оформлених поглядів і ідей, що виражають інтереси різних верств суспільства, соціальних класів і груп, у якій усвідомлюється й оцінюється ставлення до кримінального права, практики його застосування, які або санкціонують пануючі в суспільстві підходи до структурування кримінально-правових заборон (консервативна кримінально-правова ідеологія) або обґрунтовують необхідність їхньої зміни (радикальні, революційні кримінально-правові ідеології).

В основі кримінально-правової ідеології лежить питання захищеності суспільства й особистості від можливості заподіяння їм шкоди. Слід зазначити, що в будь-якому суспільстві у зв'язку із наявністю різних соціальних груп з різними інтересами, поглядами, установками та т. ін., має місце існування як різної кримінальної правосвідомості так і кримінально-правової ідеології, яка перебуває в її основі. Це у повній мірі торкається і осіб, які вчинили колабораційні діяння в умовах агресії Росії проти України.

Будь-яка ідеологія спирається на філософські, економічні, політичні та інші гуманітарні науки які являють собою фундамент будь-якої ідеології.

Структура кримінально-правової ідеології включає в себе:

- поняття і уявлення про кримінальне право і кримінально-правові явища у суспільстві;
- кримінально-правові ідеї та категорії, які спрямовані на розкриття суті кримінального права, закону про кримінальну відповідальність перспектив розвитку кримінального права;

- кримінально-правові теорії і вчення, що визначають розвиток кримінального права і законодавства про кримінальну відповідальність;
 - пануючі кримінально-правові доктрини.
- Можуть бути виділені наступні функції кримінально-правової ідеології:
- інформаційна, яка полягає у поширенні серед суб'єктів відповідного обсягу кримінально-правових знань щодо стану кримінально-правової охорони, обсягу кримінальної відповідальності, основних кримінально-правових інститутів тощо;
 - регулятивна, яка здійснюється через правові установки і ціннісно-правові орієнтації, що об'єднують у собі усі кримінально-правові ідеї та теорії які лежать в основі кримінально-правового регулювання;
 - прогностична (функція моделювання) – полягає у створенні відповідних моделей кримінально-правової охорони, які на загальному рівні оцінюються як соціально-необхідні²³.

Правосвідомість як комплексне явище має у своїй структурі окремі види які структуровані за галузями системи права відповідної країни. Так, можна виділити конституційно-правову правосвідомість, цивільно-правову, кримінально-правову та ін. Кожна з них має своїм предметом сукупність відповідних ідей, поглядів, переживань тощо пов'язаних із проблемами правового регулювання та практики правозастосування у відповідній правовій сфері.

У зв'язку із цим кримінально-правова правосвідомість це елемент суспільної правосвідомості, що являє собою сукупність правових поглядів і почуттів, правових ідеалів, ідей, теорій, концепцій, які мають нормативний характер і включають в себе як знання кримінально-правових явищ, так і оцінку їх з погляду соціальної справедливості, а також нові правові вимоги до вдосконалення кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони суспільних відносин, благ, цінностей та інтересів, практики їх застосування, які відображають економічні і політичні потреби та інтереси суспільного розвитку²⁴.

Правосвідомість являє собою базу формування правової політики держави. Однак таке твердження є занадто загальним. Фактично правова політика держави являє собою сукупність галузевих правових політик²⁵.

²³ П. Див. Фріс, *Ідеологія кримінально-правової політики та кримінальне законодавство*. <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/2456> [dostęp: 23.07.2023].

²⁴ Ibidem, С. 44

²⁵ Ми не будемо аналізувати питання теорії правової політики, її структурних елементів, ці питання перебувають за межами предмета.

У цьому контексті кримінально-правова політика розуміється як заснована на національній ідеології політики у сфері боротьби зі злочинністю система теорій, поглядів, ідей щодо розуміння злочинного, караності за злочин, визначення підходів до державно-правового реагування на злочин, нормативного регулювання та охорони суспільних відносин, благ та інтересів нормами кримінального закону та їх реалізація у діяльності уповноважених суб'єктів²⁶.

Визначивши поняття кримінально-правової правосвідомості можна перейти до аналізу процесів, які визначили формування та зміст кримінально-правової психології та кримінально-правової ідеології осіб які вчинили колабораційні діяння..

Підґрунтя формування психологічної складової кримінально-правової правосвідомості можуть бути диференційовані на три основні групи: етносоціальні; соціально-політичні; соціально-економічні;

Етносоціальні підстави. Як відомо агресія проти України розпочалася у 2014 році анексією двох регіонів – частини Східного регіону України (Донбасу)²⁷ та Криму. Виникає закономірне питання: «Чому саме цих регіонів?» Одряду зазначимо, що для кожного вони більш-менш однакові, хоча і утворились на підставі різних демографічних процесів, в основі яких перебували різні фактори.

Східний регіон. Це споконвічні українські землі які завжди належали до України як би офіційно вони не позначались – «Малоросія», «Українська народне республіка», УСРР та УРСР, Україна. Історично на цих землях проживали українці. Однак бурхливі події ХХ сторіччя починаючи з Громадянської війни, здійснили значний вплив та демографічні характеристики цього регіону, як і усєї країни. Криваве протистояння більшовиків як з прихильниками старого режиму так і з борцями за незалежну Україну, здебільшого розгорнулись на Лівобережній Україні у т.ч. на Донбасі, що коштувало Україні мільйонів життів її населення. Це обумовили першу, поки що незначну міграцію з Росії на терени Донбасу, який був основним постачальником вугілля в країні, пришого населення у тому числі з інших республік СРСР. Особливо чітко цей процес проявився в період так званої „індустріалізації”.

²⁶ П.Л. Фріс, Цит. праця «Ідеологія кримінально-правової політики». С. 187

²⁷ Слід зазначити, що наміри Росії не обмежувались лише Донбасом, а були пов'язані з усім Східним і Південним регіонами, спробою створення коридору до кордону з Молдавією і відрізання України від моря, що було наочно продемонстровано в часі активної фази війни розпочатої у 24.03.2022 р.

Політика колективізації була сприйнята українськими селянами крайне негативно і викликала чисельні прояви спротиву у т.ч. збройного. У відповідь тоталітарний уряд СРСР організував в Україні штучний голодомор, який фізично знищив мільйони українців, особливо селян які були носіями українськості, її національної ідентичності. Однак, ця політика мала для радянського уряду і негативні наслідки – було знищено практично повністю основного виробника сільськогосподарської продукції. Для ліквідації цього негативу більшовистський уряд організував масове переселення в Україну мільйонів селян із різних регіонів СРСР, в основному Росії. Показовими є цифри цього процесу. Наведемо лише декілька показників, які абсолютно не вимальовують повної картини, яка набагато страшніша. Так лише з середини до кінця 1933 року із Західної області РРФСР до Дніпропетровщини було відправлено 109 ешелонів з переселенцями та їхнім крамом, з Центрально-чорноземної області Росії до Харківської області – 80 ешелонів, з Іванівської до Донецької – 44 ешелони, водночас із Білоруської РСР до Одеської області направили 61 ешелон, з Горьківської області – 35 ешелонів з людьми. Переселення здійснювалось цілими колгоспами, цілими селами. Це суттєво підірвало національну ідентичність в найбільш економічно розвинутих, на той час, регіонах України.

Наступний удар по населенню у т.ч. Східного регіону України був пов'язаний з політикою Великого терору”, розгорнутою в СРСР у 1937-1939 рр. коли були фізично знищені і відправлені в табори системи Головного управління таборів НКВС СРСР мільйони людей, що суттєво обезкровило населення цього регіону.

Напад гітлерівської Німеччини на СРСР викликав необхідність масового призову до лав армії мільйонів чоловіків контингент яких в Україні складали в основному селяни та робітники. Більшість з них загинула на фронтах і після війни знов таки виникла проблема відсутності виробників сільської продукції та шахтарів які відновлювали знищені шахти головного вугільного басейна країни. І знов уряд застосував вже випробуваний метод – переселення в Україну. Знов пішли ешелони з сільської місцевості Росії та Кузбасу. Українськість Східної України знов зазнала удару, хоча і не була знищена повністю.

У 70-80 роках ХХ ст. у зв'язку із демографічною кризою і відсутністю робочої сили (особливо на шахтах Донбасу), стала широко використовуватись праця осіб засуджених за вчинення злочинів до позбавлення волі умовно з направленням на роботу в народне господарство, а також праця осіб звільнених умовно-достроково з направленням на роботу на такі ж об'єкти.

Донбас знов прийняв значний контингент пришлого населення при цьому далеко не найкращого за морально-правовими характеристиками.

Фактично у значній мірі національний склад східних регіонів України був сильно змінений. Велика частина населення хоча і вважала себе українцями відповідно до громадянства, тим не менш була орієнтована ментально на Росію. Тим більше, що в багатьох з них залишились і родинні зв'язки з громадянами Росії. Особливо це торкається міського населення. Це все лягло в основу створення в регіоні особливої субкультури маргінальної спрямованості.

Крим. Кримський півострів, який було захоплено Російською імперією у XVIII ст. за часі панування Катерини II, в принципі, ніколи до 1954 року – до моменту офіційної передачі Криму до складу України, не був політично пов'язаний з Україною, хоча, виходячи із географічного розташування був з нею надзвичайно тісно пов'язаний економічно. Крим усю свою історію був колискою кримсько-татарського народу, який у 1944 році був підданий необґрунтованим репресіям і, практично, у повному складі депортований у віддалені райони Казахстану та Росії. Разом із кримськими татарами були виселені також німці, болгар, греки, караїми, євреї які споконвіку проживали на Кримському півострові. Як наслідок, якщо до початку ДСВ у Криму проживало 1 млн.633 тис. осіб, то після німецької окупації і проведених репресій (загинуло 133 тис. мирних жителів та 65,5 та 85,5 були вивезені у Німеччину) та сталінської депортації на півострові залишилось лише 500 тис. мешканців. Така ситуація була критичної і сталінський уряд застосував вже відпрацьовану схему – переселення селян з Росії. Лише у 1944 році „з п'яти російських (Воронезької, Курської, Орловської, Тамбовської і Ростовської) та чотирьох українських (Київської, Вінницької, Житомирської і Подільської) областей прибули 62 тис. селян. Також приїжджали до Криму і демобілізовані солдати. Вони заселялися у напівзруйнованих садибах депортованих татар. Фактично, у Криму було проведено етнічну чистку, і в 1959 році населення півострова в 1,2 млн осіб складалося з росіян (71%), українців (22%) і деякого відсотка білорусів і євреїв”²⁸.

Сама передача Криму до складу України була викликана тяжким його економічним станом. Росія фактично не була в змозі управляти кримською економікою яка перебувала у жахливому становищі. Україні здійснювати

²⁸ Крим 1941-2014: від нацистської окупації до російської.: [https://prm.ua/krim-1941-2014-vid-natsistskoyi-okupatsiyi-do-rosiyskoyi/#:~:text=\[dostep%3A28.07.2023\]](https://prm.ua/krim-1941-2014-vid-natsistskoyi-okupatsiyi-do-rosiyskoyi/#:~:text=[dostep%3A28.07.2023]). Як Україна відбудовувала Крим після війни і депортації. <https://www.istpravda.com.ua/articles/4d61ab91438ae/> [dostep%3A28.07.2023].

таке управління було набагато простіше виходячи саме із географічного свого розташування. Як наслідок, Україна в короткий час суттєво змінила економічну ситуацію на півострові давши, у першу чергу, до нього воду через побудований Північнокримський канал²⁹. Факт перебування Криму у складі України після розпаду СРСР, був зафіксований на міжнародному рівні в ряді відповідних міжнародних документів і ніколи ніким не оспарювався.

Соціально-політичні підстави. Етносоціальні процеси суттєво вплинули на соціально-політичні процеси в цих регіонах.

Східна Україна. Демографічна ситуація суттєво вплинула на електоральні уподобання, правові оцінки, погляди, інтереси населення Сходу України. Фактично починаючи з 1991 року максимальною електоральною підтримкою на виборах і Президента України і депутатів Верховної ради користувались політики і партії які були орієнтовані на Росію, на тісну співпрацю з нею як в економічній так і соціально-культурній сфері. Максимальну підтримку у правосвідомості отримували законопроекти ініційовані народними депутатами цих політичних сил, при мінімальній підтримці законодавчих ініціатив депутатів обраних від інших політичних партій. Якщо ретроспективно оцінити 32-річну історію незалежної України, то слід визнати, що більший час у керма держави стояли представники політичних сил орієнтованих на співпрацю з Росією як в політичному так і економічному плані. Особливо яскраво ця орієнтація проявилась в діяльності Президента України В. Ф. Януковича та „Партії регіонів” яка після Революції гідності (2013-2014 рр.) змінила свою назву на „Партія ОПЗЖ”, на чолі якої стояли прямі агенти Кремля. Ці сили використовували у своїй діяльності тяжіння населення Східних регіонів до історичної пам’яті Росії (прославляння її внеску у перемогу у Другій Світовій війні, відбудову народного господарства у повоєнний час, здобутки у дослідженні космосу та т. ін.), наявність історичних зв’язків між країнами, наявність і розгортання економічних зв’язків між Україною та Росією та ін. Особливу увагу слід звернути на формування крайнє негативного, ворожого ставлення населення цих регіонів до героїчної боротьби ОУН-УПА за незалежність України, яке часто здійснювалось із використанням неправдивих фактів, а також боротьбою проти впровадження в офіційне життя країни державної української мови.

²⁹ Колишній Північно-Кримський канал імені ЛКСМУ до якого поступала вода із водосховища створеного Каховською ГЕС, знищеної у червні 2023 р. російськими військами.

Крим. Населення Криму (не беручі до уваги кримських татар), виходячи з вищенаведених процесів теж завжди було орієнтовано на Росію у зв'язку із тим, що 70% населення півострову не належать до корінних мешканців³⁰. Будучи „перлиною” України, (а свого часу СРСР), він був привабливим місцем для життя. Слід згадати законодавчу практику часів СРСР відповідно до якої військовослужбовці Збройних Сил СРСР після виходу на пенсію по вислугі років, мали право обирати для проживання будь-який регіон країни, а місцева влада була зобов'язана у найкоротший термін надати їм житло. Найбільш привабливими для цієї категорії громадян були регіони Прибалтики, Крим та Північний Кавказ.

З урахуванням того, що Крим довгий час був базою дислокації Чорноморського флоту СРСР, більшість осіб офіцерського складу, що виходили на пенсію, залишались проживати у Криму. До них долучались ті колишні військовослужбовці, що обирали Крим як місце постійного проживання після виходу на пенсію з інших регіонів СРСР. Тому „(...) точної статистики, скільки офіцерів, прапорщиків і вільнонайманих (цієї категорії – П. Ф.), осіло в Криму (...) немає”³¹. Але є цілі населенні пункти, де більшість мешканців складають особи саме цієї групи. У Криму утворився фактично російський анклав який утворювали сотні тисяч колишніх російських військових („ура-патріотів СРСР”), з „промитими” комуністичними замполітами мізками. Вони ніколи не вважали себе українцями і були повністю орієнтованими на Росію, як спадкоємницю СРСР. Тому, на відміну від Західної і Центральної України, які у своїй більшості були більше орієнтовані на Захід, на політичну і економічну співпрацю країн із збереженням державно-політичного статусу України, у Криму панували політичні орієнтації пов'язані із виходом півострова із складу України і включення його до складу Росії. Ці настрої постійно „підпитувались” з боку Росії за допомогою різноманітних методів у т. ч. за допомогою формування правосвідомості населення.

„Першою ластівкою”, яка наочно продемонструвала анексійні наміри Москви, став конфлікт біля острова Тузла у Керченській протоці (2003 р.), який можна оцінювати як «розвідку боєм» з боку Росії, спробу з'ясувати реакцію України³².

³⁰ К.А. Черенцов, *Крым бандитский*. «Человек и закон». М., ЗАО Изд-во Центрполиграф, 1998. С. 6

³¹ К.А. Черенцов, *Крым бандитский...*, *op. cit.*, С. 9.

³² Звертає на себе увагу факт, що ця і подальші провокації сталися у короткий час після приходу до влади В.В. Путіна.

Намір Москви рано чи пізно анексувати Криму перше на офіційному рівні чітко проявився у виступі колишнього мера м. Москва Лужкова у Севастополі у 2007 році на урочистостях з приводу відкриття у Севастополі офіційного представництва Москви, який поставив під сумнів статус Кримського півострова у складі України. Це відбувалось на фоні відкриття у Севастополі філій ряду провідних Московських ВИШів (МДУ, МФТІ усього біля 10), поширення інвестування коштів Російських бізнесів в економіку Севастополя, який у цілому був опорною базою Росії у Криму. Як і не Сході України, так і у Криму особливою популярністю користувались проросійські політичні сили і політичні фігури. Ці, і безліч інших фактів, являють собою яскраве підтвердження цілеспрямованій діяльності Росії у Криму з метою формування (і посилення) правових уподобань, орієнтацій, цінностей та інтересів населення у підтримку анексії півострова, його включення до складу Росії.

Говорячи про політичну складову формування правосвідомості колабораційної спрямованості у Криму, не слід забувати і того факту, що саме у Севастополі було розташовано штаб Чорноморського флоту РФ, який перебував там на підставі Угоди між Україною та Росією „Про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України” від 28.05.1997 р. яка була «проштовхнута» проросійськими політичними силами³³. Діяльність різноманітних підривних центрів, що діяли під прикриттям розвідувальних, контррозвідувальних, ідеологічних структур флоту серед населення Криму, спрямованих на відрив півострова від України постійно була надзвичайно активною.

До суспільно-політичних підстав слід віднести і той факт, що Україна, яка є традиційно в абсолютній більшості є країною православною, тим не менш поділена на три табори – вірян що належать до Руської православної церкви Московського патріархату (РПЦ МП), вірян Православної церкви України (ПЦУ) та вірян Греко-Католицької церкви. Якщо дві останні спрямовують свою пастирську діяльність на підтримку незалежності України, її ходи в напрямку Євроінтеграції та вступу до НАТО, то РПЦ МП,

³³ Так звані «Харківські угоди» – договори між Україною та Росією щодо перебування Чорноморського флоту РФ на території України від 21 квітня 2010 року підписані у м. Харкові. Це сприяло нарощуванню військової техніки та особового складу збройних сил держави агресора, які були використані під час анексії АР Крим та Севастополя у 2014 році. За участь у підписанні, ратифікації та імплементації цих угод ряду колишніх високопосадовців України Службою безпеки України оголошено підозру у вчиненні злочину передбаченого ст. 111 КК України – державна зрада, а колишній Президент України В. Янукович заочно арештований.

яка перебуває під контролем ФСБ РФ і фактично є її українською філією, реалізую у своїй діяльності програмні позиції керівництва РФ спрямовані на поглинання України. Ідеологічний вплив діяльності РПЦ МП у тому числі на процес формування психологічної складової кримінально-правової правосвідомості важко переоцінити.

Економічні підстави. Не здійснюючи детального аналізу економічних зв'язків України із Росією, зауважимо лише що вони відігравали чи не вирішальну роль. Згадаємо, що економіка СРСР була побудована за інтеграційним принципом економічних зв'язків між республіками, які багато у чому зберіглися і після розвалу СРСР. При цьому саме Схід України був найбільш розвинутим регіоном країни і мав тісні зв'язки з підприємствами РФ. На цій основі у громадян формувалась точка зору що економіка України в умовах розриву зв'язків із Росією зазнає нищівного удару у рухне. Одночасно у населення формувалось зверхнє ставлення до інших регіонів країни шляхом культивування підходів під гаслами „Донбас годує Україну!”, „Донбас порожняк не гонить!”³⁴, що вносило розкол у правосвідомість людей, формувало зверхність Сходу над Заходом України.

Що торкається Криму то його економічна база в абсолютній більшості була пов'язана із економікою туризму та легкої промисловості, які не відігравали вирішальної ролі у формуванні даної складової. Оразу після проголошення незалежності України у Криму без „будь-якої законодавчої бази почалися спроби поділу і перерозподілу великої і, можливо, найбільшої у перспективі цінної частини власності, нерухомості – санаторно-курортного комплексу”³⁵ більша частина якого в кінцевому, опинилась в руках російських і пов'язаних із ними українських бізнесменів.

Вести мову про формування психологічної складової кримінально-правової правосвідомості, що визначає колабораційну спрямованість особи, необхідно з урахуванням криміногенного фону на базі якого відбувались усі зазначені вище процеси

Криміногенний фон. Виділення цієї групи є дещо умовною, однак, враховуючи відомі криміногенні явища 90-х років минулого сторіччя та їх наслідки, доцільно розглядати їх у загальному контексті аналізу проблеми.

90-ті роки минулого сторіччя на теренах колишнього СРСР часто визнають як «буремні дев'яності» асоціюючи цю назву з розгулом злочинності

³⁴ Гра слів «порожняк»: 1. незавантажений ешелон для транспортування вугілля; 2. пустослів'я, непідтверджена нічим обіцянка, позиція, твердження, пусті, нікчемні розговори (жарг.).

³⁵ К.А. Черенцов, Цит. праця. *Крым бандитский*. С. 8

основні центри якої були зосереджені у найбільш економічно розвинутих регіонах країни – Києві, Криму та Східному регіоні. Саме там створились і діяли потужні організовані злочинні угруповання (ОЗУ) які окрім рекету, бандитизму, злочинів проти особи та т. ін., приймали активну участь в процесах приватизації державного майна, перерозподілі власності шляхом рейдерства, бандитських нападів, вбивств та т. ін. Ці групи часто діяли під контролем або у тісній взаємодії з подібними утвореннями з центрами в Росії. Часто і самі російські ОЗУ („Солнцівська”, „Долгопрудненська”, „Ізмайлівська” та ін.³⁶) „заходили” на терени України і діяли самостійно. Діяльність ОЗУ, як правило, здійснювалась під контролем зв. „зłodіїв в законі” абсолютна більшість яких була вихідцями з Росії і діяла, зрозуміло, з урахуванням її інтересів. Тісність контактів між українськими та російськими ОЗУ особливо яскраво проявлялась в Криму у діяльності двох основних ОЗУ – «Башмаків» та «Сейлем». Саме з кола членів цих формувань і «виросли» ряд нинішніх політичних лідерів Криму. Організовані злочинні угруповання які налічували сотні і тисячі членів здійснювали суттєвий вплив на психологію населення, а будучи орієнтованими на Росію, пропагандували ці погляди серед населення.

З діяльністю ОЗУ пов'язано було багато резонансних злочинів тих років. Діяльність ОЗУ в Україні і в Росії у багатьох випадках була тісно пов'язана через різноманітні господарські схеми які приносили величезні доходи. На початку ХХІ ст. в наслідок діяльності правоохоронних органів України, вал злочинності вдалося приборкати. Однак к цьому часу вже сформувалась група колишніх керівників цих формувань (з числа тих які не стали жертвами кримінальних розборок і тих яким вдалося уникнути притягнення до кримінальної відповідальності), які перевели накопичені статки у легальний бізнес і зайняли достатньо високе становище у соціальній ієрархії, ставши бенефіцірними власниками крупних, часто стратегічних, підприємств. Слід нагадати, що економіка СРСР була створена за схемою економічного розподілу виробництва, господарської кооперації коли випуск остаточної продукції залежав від діяльності низки підприємств розташованих у різних колишніх союзних республіках. Українські підприємства (особливо у сфері ВПК), займали у цих ланцюгах одне з ключових місць. Це визначало наявність потужних інтересів проросійської спрямованості у значній частини еліти на Сході України і у Криму які здійснювали

³⁶ Назви потужних у 90-ті роки злочинних організацій що діяли в Росії.

суттєвий вплив на формування психологічної складової кримінально-правової правосвідомості колабораційної спрямованості.

Слід також зауважити, що діяльність організованої злочинності завжди перебувала в сфері інтересів органів держбезпеки РФ і фактично часто контролювалась (а, можливо, і керувалась) ними. Користуючись наявністю вищезазначених схем, органи ФСБ Росії були чудово інформовані про стан оргзлочинності в Україні, про її ключові фігури. З початком планування агресії проти України, (а перші кроки у цьому напрямі були зроблені ще в середині 90-х років XX ст.), вказаним угруповання та їх лідерам стала приділятися особлива увага. Деякі з них стали прямими агентами ФСБ, деякі агентами впливу та т. ін. За допомогою цих осіб в Україні став активно формуватися образ Росії як країни яка може забезпечити високий рівень економічного життя, країни яка є єдиним оплотом миру на планеті, носієм історичної пам'яті перемоги у Другій світовій війні, захисником історичної ідентичності російського народу, його особливості і зверхності щодо інших народів та т. ін.

Щодо діяльності ФСБ, ГРУ МО РФ у поширенні в Україні проросійських настроїв, то про це вже багата написано і ще буде написано у майбутньому. Зараз лише зазначимо, що наслідки діяльності цих підрозділів і їх агентури в Україні і по сьогодні не подолані у повному обсязі. Фактично в Україні була створена розгалужена агентурно-розвідувальна сітка серед завдань якої було також створення позитивного образу Росії, протиставлення його із створенням негативного образу України, агітація за тісну співпрацю саме з Росією, зміну настроїв в питанні вектору розвитку країни із західного на східний, створення образу Росії як основного і єдиного захисника не тільки руських, а і усіх російськомовних. Фактично агентами Росії були і Президент В. Ф. Янукович, і голова адміністрації глави держави В. В. Медведчук. Громадяни РФ очолювали МО України, СБ України інші структури. На цю діяльність були витрачені мільярдні суми в американській валюті. І не зважаючи на те, що значна частина цих коштів була банально розкрадена, частина була використана за призначенням і досягла мети!

Активізація впливу на правову психологію кримінально-правової правосвідомості відбулася після окупації у 2014 році частини областей Луганської та Донецької областей та Криму. Російська Федерація розгорнула на цих територіях активну агітаційну діяльність фактично реанімуючи суспільні і правові відносини які існували в часи СРСР та їх правове регулювання, що відповідало правовим поняттям, цінностям та установкам значної частини населення цих регіонів. При цьому

використовувались найрізноманітніші ідеолого-політичні, правові та культурно-агітаційні заходи. Серед них особливо слід відмітити впровадження особливого (полегшеного) порядку видачі паспортів РФ, запровадженого в цих регіонах. При цьому не можна ставити знак «дорівнює» при характеристиці невизнаних так званих Донецької та Луганської народних республік (ДНР та ЛНР) і Криму. Характерною їх особливістю була створена за роки СРСР і розвинута в період 1991-2014 років власна субкультура, яку характеризують, у т.ч., зверхність до інших частин України (особливо до Західної України), їх культури, історії, до історичних діячів. Особливо гострим стало питання мови – небажання використовувати, навіть на офіційному рівні, державну українську мову, яка відповідно до Конституції України є єдиною державною мовою. В Криму ж відбулась просто реанімація радянської кримінально-правової правосвідомості, оскільки ця правосвідомість завжди була пануючою і незмінювалась у зв'язку із особливостями соціально-політичної характеристики населення, на що акцентувалось вище.

Ці та інші процеси стали базою для поширення психології та ідеології колабораціонізму, формуванні відповідних правових інтересів, цінностей та установок, що перебувають в основі кримінально-правової правосвідомості колабораційної спрямованості, основні характеристики якої пов'язані із:

- ненавистю до законно влади в державі, її несприйняттям як інституції, її несприйняття;
- любов'ю до держави агресора, визнання її домінування над Україною;
- національні питання – принизливе ставлення до українського народу, ненависть до нього;
- оцінка українського народу як „молодшого брата” російського народу, заперечення його права на самостійність вибору власного шляху розвитку, на національну самоідентичність;
- несприйняття прозахідного вектору розвитку України;
- заперечення самостійності (і взагалі існування), Православної Церкви України та Греко-католицької церкви.

Це основні характеристики які визначають кримінально-правову психологічну складову кримінально-правової правосвідомості колаборантів. Ця психологія стала фундаментом на якому формується кримінально-правова ідеологія колабораціонізму, ідеологія яка його визначає, яка його виправдовує.

Базою ідеологічної складової кримінально-правової правосвідомості колабораціонізму стала ідеологія так званого „руського міру”

(„російського світу”). Її коріння перебувають в основі філософських поглядів „Москва – Третій Рим”, яка виникла ще у 18 ст. і обґрунтовувала вже тоді експансіоністську загарбницьку політику Російської імперії. У подальшому вона (з деякими інтерпретаціями), знайшла свій подальший розвиток у ідеологічній платформі т. зв. „ґрунтовників”³⁷, концепції культурноісторичних типів М. Данилевського, російському месіанізмі і великодержавному російському шовінізмі, а також ідеологічних концептах радянських часів стосовно „політики пам’яті”, створення нової історичної спільноти людей – радянського народу у якій російському народові відводилась провідна роль тощо.

У сьогоdnішньому розумінні концепт „руський мір” виник у середині 90-х років ХХ століття як реакція відповідних соціальних груп російського суспільства на розвал радянського союзу, втрату росією впливу на міжнародній арені та глибоку внутрішню політико-економічну кризу у російському суспільстві. Він знайшов своє первинне обґрунтування в інтелектуальному середовищі яке згуртувалось довкола відомого економіста та філософа С. Чернишова та публіциста Г. Павловського. Первинна ідея цієї філософської доктрини була сформульована С. М. Гефтером у статті «Мир Миров: российский зачин»³⁸, розміщеній у збірнику „Иное” (1994). Саме у післямові до цієї статті підготовленої Г. Павловським, вперше було використано це поняття „руський мир”. На думку автора, Росія мала еволюціонувати в багатоукладну цивілізовану країну, яка повинна стати одним зі світів серед інших світів. Подальша розробка концепції пов’язана із діяльністю „Руського інституту” створеного у 1996 р. Однак остаточне своє формулювання вона отримала у статті „Руський мир”, яка була підготовлена філософом П. Щедровицьким та політтехнологом Є. Островським у 2002 р. В ній поняття „руський мир” отримало

³⁷ Ґрунтовництво (від рос. *народний ґрунт*) – літературний перебіг і напрям суспільної та філософської думки в Росії 1860-х років . Основи світогляду сягають ідей і концепцій так званої «молодої редакції» журналу „ Москвлянин „ (1850–1856) на чолі з Аполлоном Григор’євим . Прихильники цієї концепції називаються *ґрунтовниками* . Літературознавець В. М. Захаров вказує, що термін «ґрунтовництво» є пізнім – Достоевський та його однодумці не називали себе ґрунтовниками висловлюючи такі самі погляди. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> [dostep: 1.08.2023].

³⁸ С.М. Гефтер *Мир Миров – российский зачин*: <https://flibusta.org.ua/b/18603> [dostep: 1.08.2023].

наступне визначення „(...) це мережева структура великих і маленьких спільнот, які мислять та розмовляють російською мовою”³⁹.

Концепція «руського миру» („РМ”) стала державною ідеологією Росії з моменту коли вона була прийнята як основа виборчої програми В. В. Путіна під час виборчої компанії 2006 року. У своїй політичній програмі В. В. Путін визначав „Руський мир” як універсальну основу російської держави. У промові, яку він виголосив у листопаді 2006 року, він, зокрема, зазначив, що «Руський мир»: „може і повинен об’єднати усіх тих, кому дороге російське слово і російська культура, де б вони не жили, у Росії або за її межами, і до якої б етнічної групи не належали”. Такий підхід керівництва Росії визначив те, що з 2007 року концепція «Руський мир» стала головною ідеологічною підвалиною тоталітарного російського режиму. Усі засоби масової інформації, усі „бійці ідеологічного фронту” стали активно використовувати її в процесі ідеологічної обробки мас. При цьому, і це слід особливо підкреслити в контексті проблеми що розглядається, її вектор був спрямований не тільки на внутрішній «ринок», а і на зовнішній. Тут вона стала знаряддям підготовки Росії до здійснення агресії проти республік колишнього радянського союзу. В якості основного об’єкту впливу стали російські етнічні групи в молодих незалежних державах, а також представники відповідних кіл, інтереси яких були з тих чи інших причин орієнтовані на росією. Основною метою для путінського режиму стало відновлення радянського союзу, крах якого став, за словами московського диктатора, основною геополітичною трагедією ХХ сторіччя. В Україні об’єктами цієї ідеологічної обробки стали, у першу чергу, Східна Україна і Крим виходячи з етнополітичних та економічних особливостей економічного розвитку та населення цих регіонів, про що мова йшла вище. Одночасно, і це слід особливо підкреслити, саме Україні приділялось особлива увага і їй визначалось особливе місце в процесі відновлення радянського союзу. Це виходило з тези, яка протягом усієї історії Росії реалізовувалась у її внутрішній політиці і яка у концентрованому вигляді була сформульована одним з лідерів більшовистської Росії Л. Д. Троцьким – „Без України немає Росії. Без українського вугілля,

³⁹ П. Щедровицкий. *Русский мир и транснациональное русское*. Библиотека культурной политики, управления и предпринимательства. АТШ, 1999 URL: <https://shchedrovitskiy.com/russkiy-mir/> [dostęp: 1.08.2023].

заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря Росія існувати не може: вона задихнеться, а з нею і радянська влада, і ми з Вами”⁴⁰.

В. І. Ленін в свою чергу зазначав: „Загубити Україну – загубити голову!”. Але далі усіх пішов диктатор І. В. Сталін, який вважав можливим взагалі знищити Український народ. Він, зокрема підписав наказ у якому зазначав: „Українського народу не повинно існувати”⁴¹.

Концепція «Руського миру» пов’язана також зі спробою обґрунтування особливого статусу людини російської національності – визначення її як особи вищої раси. Так, колишній міністр культури Росії В. Медінський у своєму інтерв’ю «Російській газеті» яка видається у Сан-Франциско, у 2012 році заявив, що у Росіян «є одна зайва хромосома», яка виділяє їх серед усіх націй і народів світу. „Я вважаю, що після всіх катастроф, які обрушились на Росію у 20-му столітті, починаючи з Першої світової і завершуючи перебудовою, той факт, що Росія все ще зберіглась і розвивається, говорить, що в нашого народу є одна зайва хромосома”, – сказав В. Медінський в тому інтерв’ю, яке набуло широкого розголосу.

Це, практично, слід оцінити як спробу відновлення відомих теорій що перебували в основі ідеологічних концепцій Третього рейху які обґрунтовували особливість арійської раси, її лідируюче становище серед інших народів світу. Відомий український політик М. Томенко, характеризуючи це висловлювання зазначив: „(...) Це тотальне божевілля, це не просто воєнний злочин, це новий феномен зі знаком мінус, який називається «рашизм». Суміш людиноненавистницьких ідеологій в поєднанні з вірою в якусь „винятковість” російської нації – і це дало оцей „рашизм”.

2 травня 2023р. Верховна Рада України прийняла проект Постанови «Про Заяву Верховної Ради України „Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненавистницьких”⁴². Згідно

⁴⁰ <https://ru.citaty.net/tsitaty/477895-lev-davidovich-trotskii-bez-ukrainy-net-rossii-bez-ukrainskogo-uglia-zhele/> [dostep: 1.08.2023].

⁴¹ Нещодавно українські хакери зламали таємний архів ФСБ Росії сталінський розділ де виявили цей та інші документи. URL: https://t.me/+xantqpx8f_tkNGRk [dostep: 1.08.2023].

⁴² Проект Постанови «Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненавистницьких», (реєстр. №9101). URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/236006.html>. [dostep: 11.08.2023].

з цим актом, ознаками рашизму є мілітаризм, культ особи очільника та сакралізація інститутів держави, самозвеличування російської федерації шляхом насильницького пригнічення та/або заперечення існування інших народів, нав'язування іншим народам російської мови та культури, пропагування ідей «руського мира», систематичне порушення норм і принципів міжнародного права, суверенних прав інших держав, їхньої територіальної цілісності та міжнародно визнаних кордонів й ін.

Особливе місце у просуванні ідеології «руського миру» належить Московській православній церкві та її очільнику митрополиту Кирилу. Це обумовлено історичними та етносоціальними процесами частина з яких аналізувалась вище, а інші, в загальних рисах, характеризуємо зараз.

Україна прийняла християнство у 988 році і, по суті, стала його джерелом у Східній Європі. Московія (саме таку назву носила держава до початку XVIII сторіччя) прийняла православну віру від України. Після Переяславської ради негайно почалась діяльність по ліквідації Київської митрополії. Московська влада чудово розуміла значення церкви в житті українців і максимально прискорювала вирішення цього питання. Це призвело до того що у 1686 році через симонію Вселенський патріарх Діонісій IV видав Синодальний лист, яким у порядку ікономії, обраного собором духовенства та вірян його єпархії, надавав право ординації Київського митрополита Московському патріарху. Остаточо київська митрополія фактично перетворилася на одну зі звичайних єпархій Московського патріархату, у 1722 році коли Петро I обрав Варлаама в сані архієпископа, а не митрополита.

Одночасно на теренах України діяла Руська унійна церква яка була утворена У 1596 році на основі Берестейської унії після якої частина ієрархів утворила Руську унійну церкву під егідою папського престолу. Московська патріархія вела з цією церквою постійну боротьбу і добилась того, що на території Російської імперії в цілому вона була повністю ліквідована у 1839 році рішенням Полоцького собору. Останні парафії у Холмській єпархії 1875 року були примусово приєднані до Православної церкви. З цього часу саме Московська православна церква стала повністю панувати на теренах України які входили до складу російської імперії. На Західній Україні яка в той час перебувала у складі спочатку Польщі, а пізніше Австро-Угорської імперії діяла унійна греко- католицька церква яка була стала наступником Руської унійної церкви. Після Другої Світової війни і остаточного приєднання Західної України до УРСР радянська влада прийняла рішення про

ліквідацію греко-католицької церкви. З цією метою у березні 1946 року було у Львові органами державної безпеки СРСР було організовано Собор на який звели під конвоєм частину духовенства греко-католицької церкви доповнивши кворум представниками духовенства московського патріархату. Цей «Собор» прийняв рішення про самоліквідацію греко-католицької церкви. З цього моменту практично уся територія України опинилась під ідеологічним впливом московського патріархату. Греко католицька церква перейшла у підпілля, а тисячі її священнослужителів були репресовані.

Радянська влада практично не дозволяла діяльності в Україні будь-яких конфесій окрім Православної церкви московського патріархату і використовувала її для ідеологічної обробки населення. Представники інших церков піддавались переслідуванню оскільки визнавались «сектами» і їх діяльність визначалась як злочинна.

Тим самим шляхом пішла і путінська Росія. Саме через неї почалась і активно впроваджувалась у свідомість прихожан ідея «руського миру». Абсолютна більшість священнослужителів були або прямими агентами Федеральної служби безпеки Росії або просто виконували вказівки своїх ієрархів які усі такими являються. Підтвердженням цього є чисельні факти виявлення Службою Безпеки України антидержавної діяльності кліриків Православної церкви України Московського патріархату яка перебувала в межах від агітаційної діяльності до збору розвідувальної інформації, фінансуванні антидержавної діяльності, створенні схронів зброї, фінансуванні тероризму та т. ін.

Особлива роль в просуванні ідей «руського миру» належить предстоятелю Московської православної церкви Патріарху Кирилу (Володимирі Михайловичу Гундяєву), який, і це достовірно відомо, є довгорічним співробітником ще Комітету державної безпеки СРСР та ФСБ Росії під псевдонімом „Михайлов”. Ще з 1994 року минулого сторіччя він, ще не будучи главою церкви, займаючи посаду голови Відділу зовнішніх церковних зв'язків (з серпня 2000 р. – Відділ зовнішніх церковних зв'язків) став автором та провідним щотижневої телепередачі «Слово пастиря» на Першому каналі російського телебачення. Ця передача, яка виходила в прайм-тайм у неділю, стала потужним інструментом обробки свідомості віруючих впроваджуючи у неї ідеологію особливості, зверхності руської нації, її особливу роль в історичному розвитку суспільства у цілому, необхідність об'єднання під керівництвом Росії усіх представників російської національності незалежно від місця

проживання, формувала почуття незадоволення діяльністю урядів молодих національних держав утворених на уламках радянського союзу (особливо країн Балтії та України), піддавала критиці діяльність інших конфесій та т. ін. Навіть після відомих подій з надання томосу Православній Церкві України (ПЦУ) вплив Української Православної Церкви Московського Патріархату (УПЦ МП) хоча і зменшився але не зник. Особливо сильний він був у східних та південних регіонах України і саме у цій частині країни ми і спостерігаємо найбільшу кількість проявів колабораціонізму.

Особливе місце у формуванні ідеологічної складової кримінально-правової правосвідомості колаборантів відіграли російські засоби масової пропаганди і, у першу чергу, телебачення. „Останкінська голка” заправлена отрутною ідеологією «руського миру» зіграла значну підривну роль у формуванні кримінально-правової правосвідомості у відповідних прошарків населення України. Вище аналізувались процеси формування населення Східної України та Криму. На них і був ціленаправлено спрямований ідеологічний вплив через засоби масової інформації. Програми телебачення Росії були перенасичені передачами про особливу роль Росії у перемозі над гітлерівською Німеччиною, післявоєнній відбудові народного господарства, перемогами в освоєнні космосу та т. ін. що формувало у свідомості громадян ті необхідні путінському режимові почуття та установки які вкладались в матрицю концепції «руського миру». Це підсилювалось тематичними передачами телебачення типу «Служу Росії», «Танковий біатлон» іншими різноманітними передачами які мали на меті формування особливого іміджу російської армії як другої армії світу, захисниці «руського миру». Десятки телевізійних серіалів типу «Морські дияволи», «Дикий» повинні були формувати позитивний образ підрозділів спеціального призначення та правоохоронних органів.

Особливе місце у впливі на правосвідомість займали спеціалізовані політичні передачі телебачення Росії (ТР), яке мало надзвичайно велику аудиторію в Україні.

Саме на аудиторію Східної та Південної України та Криму була розрахована пропаганда ідей «руського миру» яка пронизала усі аналітичні передачі ТР. Практично не було випуску новин де би не тим чи іншим чином не пропагандувалися ці ідеї, не піддавалась критиці політика України з позицій ідеології «РМ». Аналітичні політичні передачі ТР повністю були присвячені пропаганді ідеології «РМ».

Спеціально створений є 2005 році телеканал *Russia Today* був покликаний доносити ідеологію «руського миру» аудиторії в усьому світі. Він включає в себе головний англомовний інформаційний телеканал *RT International*, *RT Arabic*, *RT en Español*, *RT France*, *RT DE*, а також документальні канали *RT Documentary* англійською мовою та *RT Doc* російською⁴³. Саме на основах пропаганди «РМ» зробили собі ім'я такі одіозні політичні оглядачі як В. Соловйов, М. Симонян, В. Скобєєва та ряд інших телеагітаторів. На фінансування цих програм, яке здійснювалось в основному за рахунок держбюджету, щорічно витрачались мільярди доларів. За для справедливості слід визнати, що ці діяльність досягла бажаного результату, суттєво вплинула на свідомість значних прошарків населення України, у тому числі на формування відповідної кримінально-правової правосвідомості населення аналізованих регіонів України.

Росія використовувала усі можливі шляхи для створення агентурно-шпигунської мережі в Україні. За висновками інституту RUSI „для створення осередків російських агентурних мереж в Україні ФСБ вербувало в Україні представників клубів єдиноборств, злочинців (зокрема, наркодилерів), колишніх співробітників спецназу, охоронних фірм та детективних агентств. Крім того, за даними Прикордонної служби, зафіксовано тісний зв'язок російських офіцерів із мережами контрабандистів в Україні. А переміщенню готівки сприяла дипломатична пошта дружніх Росії країн»⁴⁴.

Якщо бути справедливими, то ці зусилля досягли своєї мети. Не говорячи про російську аудиторію, в контексті цієї роботи вона нас не цікавити, аудиторія в Україні, яка була сконцентрована, в основному у Східних та Південних регіонах та у Криму була сприятливою для цієї пропаганди. На підставі аналізу різноманітних джерел можна з переконливістю стверджувати що над комплексною концепцією цієї діяльності працювали відповідні науково-дослідні підрозділи як у структурі АН Росії так і ФСБ Росії. Усе це у кінцевому викристалосся у гасло «Путін прийди!» з яким зустрічали закамфльованих путінських вояків на Донбасі та у Криму у 2014 році.

Звичайно що минулі 9 років багато що змінили у правосвідомості відповідної частини населення цих регіонів – абсолютна більшість

⁴³ <https://ru.wikipedia.org/wiki/RT> [dostęp: 13.08.2023].

⁴⁴ <https://www.radiosvoboda.org/a/zvit-rusi-merezhi-ahentiv-pidryvna-diyalnist-kremlya-v-ukrayini/32342055.html> [dostęp: 13.08.2023].

обіцянок тоталітарної російської влади виявились елементарною брехнею. Люди зіткнулись із набагато низьким, порівняно з Україною рівнем життя, відсутністю захисту основних громадянських прав і свобод, тотальним контролем за усіма сферами життєдіяльності, всевладдям правоохоронних органів. Це «остудило» окрему частину населення. Однак, нажаль, незначну. Абсолютна більшість (особливо в містах), якщо і не підтримує росію, тим не менш вважає що активний супротив, який здійснює Україна агресії путінської Росії погіршує їх положення оскільки вони повинні евакуюватись із зони бойових дій, отримують інші негативні наслідки війни. При цьому їх не цікавить той факт, що саме Росія є агресором, а Україна жертвою. Багато з них продовжує вірити путінській пропаганді яка стверджує що війну розпочало НАТО і США, які підбурювали Україну до цієї війни. А якщо додати до цього сформовану переглядом серіалів російського ТВ та політичних передач «солов'євського помийного бочка», то картина у свідомості необтяженого особливим інтелектом обивателя, вимальовувалася конкретна – на нещасну, бідну Росію готовий напасти увесь світ, а Україна є його зняряддям. Це лягало на лекала сформовані від перегляду і прослуховування відповідних телепередач і особливо телесеріалів як найбільш дохідливого виду пропаганди для обивателя⁴⁵. Таки позиції формували і тисячі агентів ФСБ та Зовнішньої розвідки Росії які діяли на території України. За деякими даними за останні 9 років на підривному діяльність проти України ФСБ витратило біля 5 млрд. долл⁴⁶.

Уся ця цілеспрямована діяльність виявилась достатньо успішною – під її впливом у достатньо великого прошарку населення України сформувався комплекс психологічних емоцій, почуттів та установок на базі яких виробились ідеологічні підходи до оцінки з позицій кримінального права діяльності яку ми з державницьких позицій оцінюємо як колабораційну.

У першу чергу це торкається ставлення до оцінки конкретної діяльності як такою, що спричиняє шкоду на загальнодержавному рівні. Абсолютна більшість осіб притягнутих до кримінальної

⁴⁵ Так, у серіалі «Морські дияволи» який витримав безліч сезонів, у кожній серії група морського спецназу ФСБ веде боротьбу з агентами ЦРУ та інших розвідувальних органів країн НАТО, звичайно перемагаючи ворогів.

⁴⁶ <https://dailyviv.com/news/polityka/putin-dv-5-milyardiv-dolariv-na-pyatu-kolonu-v-ukrayini-komu-97592>; а також <https://www.volynnews.com/news/all/5-mlrd-vytracheno-marno-putin-rozsliduye-rozkradannia-koshtiv-vydilyenykh-na-stvorenniakh-piatoyi-kolony-v-ukrayini-zmi-/> [доступ: 14.08.2023].

відповідальності за вчинення колабораційних злочинів в процесі досудового слідства виправдовували себе посиленням на скрутні життєві обставини, які змусили їх піти на співпрацю з агресором. Тим не менш ретельне дослідження їх поведінки до моменту захоплення агресором відповідних територій (в період 2014-2022/2023 рр.) підтверджувало їх антиукраїнську позицію, підтримку ідеології «руського миру» конкретними висловлюваннями і діями. Як справедливо зауважує відомий журналіст О. Невзоров: „Смішно виглядають провінціальні поети, знебарвлені бібліотекарки, активісти ЄР⁴⁷ та НФ⁴⁸, витрішкувати директриси сільських шкіл, які послуховаючись особисті злобі – ллють інтернет ролики у «підтримку сво». Плекають надію на вічний захист з боку режиму”⁴⁹. До переліку цих категорій слід додати працівників правоохоронних органів, суддів, працівників комунальних служб та т. ін. При цьому ми відділяємо тих з них хто пішов на службу агресору під тиском тяжких життєвих умов в яких вони опинились, під тиском фізичної розправи над рідними та близькими та т. ін. від тих хто робив це умисно з міркувань підтримки ідеї «руського миру», кар’єрних та інших корисливих мотивів.

Кримінально-правова правосвідомість вказаних осіб виключає визнання колабораційних дій як суспільно шкідливих і їх криміналізацію. Вони вважають що своєю поведінку суспільно корисною оскільки вона вчиняється в інтересах соціально обмежених верств населення України, які в силу історичної обумовленості повинні бути разом з росією, проживаючи на тих територіях, які колись належали російській імперії та СРСР. Основу своєї позиції вони вбачають у відсутності в їх діяннях тих ознак, які визначають Державну зраду (ст. 111 Кримінального кодексу України далі КК України). Вони оцінюють передбачені ст. 111¹ КК України діяння як такі що повинні бути декриміналізовані.

Як висновок слід зазначити, що кримінально-правова психологія і сформована на її основі кримінально-правова ідеологія як складові частини

⁴⁷ ЄР – «Єдина росія» політична партія в Росії яка є базою путінського режиму.

⁴⁸ НФ – Общероссийское общественное движение Народный фронт «За Россию» (Народный Фронт) или Общероссийский народный фронт (ОНФ) [– коалиция общественно-политических организаций, общественно-политическое движение, созданное в мае 2011 года по предложению председателя Правительства России Владимира Путина как «объединение на равных» різні політичні гравці, які спільними зусиллями прагнуть рухати Росію вперед: [https://ru.wikipedia.org/wiki/\[dostep: 17.08.2023\]](https://ru.wikipedia.org/wiki/[dostep: 17.08.2023]).

⁴⁹ Невзоров: <https://t.me/nevzorovtv> [dostep: 17.08.2023].

кримінально-правової правосвідомості осіб які вчинили колабораційну діяльність стали наслідком цілеспрямованої довгорічної діяльності, яка здійснювалась на основі спеціальної програми генеральною метою якої було і є анексія України Росією. Одним з елементів цієї діяльності стало формування кримінально-правової правосвідомості окремих прошарків українського суспільства з метою активізації їх співпраці з агресором. Фактично це була програма створення в Україні «п'ятої колони» з числа прихильників «руського миру».